

BOGANMELDELSER

Roger Matthews and Jock Young (eds): The New Politics of Crime and Punishment, Willan Publishing, 2003.

Tema for denne antologi er den kriminalpolitiske utviklingen i Storbritannia det siste tiår. Bidragene er skrevet av forskere med tilknytning til kriminologimiljøet ved Middlesex University. Et fagmiljø som siden slutten av 1970 tallet særlig har vært kjent som representanter for *the left realist* bevegelsen. Antologien kan også leses i forlengelse av tidligere utgivelser av Matthews og Young fra 1990 tallet, som *Rethinking Criminology* (1992). Venstre realistene søkte seg mot labour på 1980- og 90-tallet og arbeidet for å skape et kriminalpolitisk alternativ til de konservatives lov og orden kampanje. Etter snart to perioder med Blairs new labour er det kanskje derfor på tide å gjøre opp kriminalpolitisk status av hvordan det har gått.

Storbritannia er på flere vis ganske nær de nordiske land. Ofte plukkes nye kriminalpolitiske ideer, men også mer praktiske tiltak opp derfra. Det er ikke få studieturer som har besøkt Home Office, Metropolitan Police, det britiske fengselsvesen eller faglige konferanser for å hente impulser til fagutvikling i eget land. Det er flere likhetstrekk til nabolandet i sørvest som gjør at vi ofte føler oss hjemme der.

På den annen side kan avstanden tidvis oppleves som stor. Det er til dels store demografiske, historiske, sosiale og kulturelle forskjeller – for å nevne noen. Å sammenligne eksempelvis politiets utfordringer i London med et innbyggertall som omtrent er det dobbelte av Norges, hvor 20% av befolkningen har minoritetsbakgrunn og hvor det visstnok snakkes 330 ulike språk i skoleverket med Norsk politi sin hverdag og utfordringer kan lett føre oss galt av sted.

Slik er det også med bidragene i denne antologien. Flere av dem tar opp utviklingstrekk og konkrete utfordringer vi kjenner igjen, ikke minst fordi vi har adoptert en del av dem fra Storbritannia. Mens andre bidrag tydeliggjør de forskjeller det kan være mellom landene våre. Dette viser, om ikke annet, at en bør være forsiktig med å trekke raske paralleller, enkle sammenligninger og slutninger.

The New Politics of Crime and Punishment inneholder artikler som fokuserer på ulike aspekter ved utviklingen innen straffe- og kontrollapparatet i Storbritannia det seneste decennium. De dekker et bredt spekter, fra mer generelle kriminalpolitiske kommentarer i *New labour, crime control and social exclusion* av Young & Matthews, *Winning the fight against crime? New labour, populism and lost opportunities* av Young og *Rethinking penal policy: towards a systems approach* av Matthews, til de mer spissede bidragene om politi, ungdom, narkotika, forebygging og kriminalomsorg.

Her fungerte de spissede bidragene best. Artiklene preges i større eller mindre grad av forfatterens politiske ståsted og engasjement. Forskerne ved Middlesex understreker også dette i innledningen av boka:

”The criminology group at Middlesex have regularly contributed over the last two decades to the ongoing debates on the politics of crime and punishment, and have attempted to contribute to the developments of policy.” (s. viii)

Kriminologien som fag vil alltid være politisk. Kriminalitet må forstås i forlengelse av politikken i bred forstand. Hva som defineres som kriminalitet og hvordan myndighetene velger å reagere på ulike onder er politikk. De samfunnsmessige årsakene og forutsetningene til avvik i samfunnet skapes og påvirkes gjennom sosial-, helse-, justis- og økonomisk politikk. *The New Politics of Crime and Punishment* vil nok tilfredsstillende de som allerede er enige med forfatterne i deres kriminalpolitiske grunnsyn, men omvendte få. Roger Matthews, Jock Young og John Lea er alle blant eliten i kriminologiens rekker. På sitt beste glimrer de i sine analyser, i denne antologien kunne definitivt diamantene vært slepet betraktelig mer. Deres bidrag makter i mindre grad å trekke diskusjonen opp på et høyere nivå, i stedet nærmer det seg til tider den rene polemikken.

Noen artikler fremhever seg i denne antologien. En av disse er *Drugs: the great cannabis debate* av Catriona Woolner og Betsy Thom. Artikkelen tar for seg den britiske narkotikapolitikken de siste tiår, særlig i forhold til Cannabis. I 2001 ble det fra konservativt hold fremmet forslag om å omdefinere Cannabis fra å være klasse B til å bli et klasse C narkotikum. I praksis vil det bety at bruk i liten grad blir møtt av rettslige reaksjoner, mens besittelse av små kvanta vil kunne resultere i bøter eller advarsel (caution). Det er altså ikke snakk om avkriminalisering, men en nedkriminalisering. Labour derimot har fremstått som *hard on drugs*, selv om også de har åpnet døren for en reklassifisering.

Woolner og Thom spør hva som kan forklare det konservative partis nye narkotikapolitikk under valgkampen i 2001. Begrunnelsene, som blant annet vektla at dagens narkotikapolitikk tvang Cannabisbrukere ”inn i armene på harde narko pushere”, var langt fra ny. Det nye var snarere hvem som gav uttrykk for disse tankene som var ny. Ifølge forfatterne var hovedgrunnen til den nye strategi et ønske om å appellere til unge velgere – trekke unge til de konservative.

En av de interessante sidene, som for oss forskere burde være relativt nedslående, ved *Drugs: the great cannabis debate* er hvordan forskning og kunnskap benyttes politisk. Den politiske dagsorden avgjør hvilke funn og perspektiver som kan vektlegges og er mulig å målbære. Slik er også den norske narkotika debatten. På tomannshånd og i den private sfære kan mange ledende politikere og embetsmenn uttrykke at dagens narkotikapolitikk er ufornuftig og gjør vondt

verre, men så lenge det er politisk harakiri å uttrykke dette offentlig gjør de ikke det. Spørsmålet er når det kan bli politisk opportunt å fremføre andre meninger, *Drugs: the great cannabis debate* viser, om ikke annet, at dette kan skje raskt og komme fra uventet hold.

Anthony Goodman har skrevet om utviklingen innen den Brittske kriminalomsorgen. I *Probation into the millennium: the punishing service?* tar han særlig opp kriminalomsorg i frihet (the probation service) sin rolle i straffeapparatet. Parallellene til hvordan den norske kriminalomsorgen har utviklet seg er tydelige. Det siste tiår har medført en klar dreining i kurs fra at kriminalomsorgens hovedoppgaver ble sett på som hjelp og støtte til dømte til at tilsynsførerne nå fremstår nærmest som rene kontrollører integrert i forlengelse av den øvrige kriminalomsorgen (les fengselsvesen). De har gått fra å fremstå som sosialarbeidere til å knyttes tettere opp mot fengselsbetjentene. Hovedprioriteten har gått fra å hjelpe dømte på tilsyn eller i samfunnstjeneste til å følge opp at vilkår ikke brytes. Dette henger blant annet sammen med den massive kritikk som har vært reist i media mot oppfølgingen av dømtes brudd på vilkår og at sanksjonene er for "myke".

Anthony Goodman viser at denne prosess nok har vært ennå tydeligere i Storbritannia enn i Norge. Konsekvensene av tilstrammingen har vært flere, økt vektlegging av kontroll, mulighet for bruk av egne sanksjoner ved brudd, nye navn både på etaten, stillingene og sanksjonene som i større grad vektlegger de straffende og kontrollerende sidene (samfunnstjeneste blir til samfunnsstraff), økt vektlegging av management ideologi, nye behandlings opplegg og en organisasjonsmessig plassering sammen med andre kontrollerende og sanksjonerende etater. Dette har medført at de ansattes selvbilde ofte har blitt satt på hard prøve og mange har sluttet. Det er interessant å se de klare likhetstrekk mellom utviklingen som beskrives av Goodman og hva som har skjedd i Norge. Det er mye likt, men det er ikke å undres over når mye av hva som har funnet sted i Norge er påvirket av erfaringer fra blant annet Storbritannia og Nederland.

Et bidrag som tydeliggjør forskjellene mellom landene er *Institutional racism in policing: the Macpherson report and its consequences* av John Lea. Britisk politi har med jevne mellomrom vært rystet av avsløringer og beskyldninger om rasisme, nå senest i 2003. Temaet har blitt behandlet i to større og velkjente rapporter de senere år. Den første var den såkalte Scarman rapporten (etter Lord Scarman) fra 1981, den nyeste er Macpherson rapporten fra 1999. Begge dokumenterte at det var et alvorlig problem, men de hadde noe ulik forklaring på årsakene til det og på hvilke tiltak dette burde kunne ut i.

Scarmans forklaringer på rasismeproblemet var ikke entydige. En av forklaringer han trakk frem var de institusjonelle. Macpherson videreførte dette

og forklarte rasismen i engelsk politi som et institusjonelt problem¹, det vil si at hovedproblemet ikke er enkelte "råtne epler", men i stedet forhold som ligger i politiets organisering og sammensetning.

John Lea mener at Macphersons vektlegging av institusjonell rasisme ikke er feil, men at man ikke har trukket de rette slutninger av hvilke tiltak som bør verksettes ut fra dette. Holdningskampanjer og kulturell skolering for å forebygge og redusere problemet er ifølge Lea ikke de rette tiltakene. Hovedproblemet ligger i forholdet mellom politiet og ulike etniske nabolag og fellesskap (communities) understreker Lea.

3.3% av politimennene har minoritetsbakgrunn, mens tallet for London er hele 20% av befolkningen. Det er fortsatt en relativt stor avstand i makt mellom politiet og disse grupper. Det er disse forhold man må ta tak i. Det viktigste tiltaket mot dette er økt politiansvarlighet (accountability). Dette skal skje ved at det velges representanter som skal ha myndighet til å bestemme over politiets strategier og prioriteringer. Logikken bak dette er: "This would enable ethnic minorities, despite their lack of economic power and status, to contribute to the setting of police goals and thereby to be taken seriously by police." (s. 67) Personlig er jeg ikke så sikker på om dette i nevneverdig grad vil redusere rasismen i politiet, men det er likevel et forslag som seriøst burde vurderes.

The New Politics of Crime and Punishment er ikke en bok jeg vil anbefale et bredere publikum. Dens målsetning er å beskrive og forklare de kriminalpolitiske forandringer som har skjedd i Storbritannia i løpet av det siste tiåret. I så måte lykkes den bare delvis. Boka blir periodevis mer politisk og polemisk enn vitenskapelig. Flere av bidragene makter ikke å drille dypt nok innen sine tema. Forklaringene blir ofte tynne og mangler de dyptpløyende analysene. De kriminalpolitiske forandringer føres unntaksvis tilbake til større strukturelle forandringer i samfunnet. Når dette er sagt så må det også innrømmes at flere av bidragene har noe nytt å gi lesere som er interessert i kriminalomsorgen, politiet, narkotika eller ungdomsproblemer.

Noter:

¹ "... institutional racism, that is, racial prejudice and discrimination generated by the way institutions function, intentionally or otherwise, rather than by the individual personalities of their members." (Lea i Matthews and Young, s. 48)

Kommissionen for De Europæiske Fællesskaber: Grønbog fra Kommissionen – Retssikkerhedsgarantier for mistænkte og tiltalte i straffesager i EU, KOM(2003)75 endelig, Bruxelles, den 19.2.2003.

Titlen snyder. Grønbogen beskæftiger sig faktisk kun med et ganske begrænset antal retsgarantier i forbindelse med kravene til en retfærdig rettergang, nemlig retten til en forsvarer, til tolkning, til oplysning om ens rettigheder og enkelte andre relaterede garantier. Grønbogen er blot en lille del af en større undersøgelse og ”oprustning” vedrørende individets retssikkerhed i EU-landene. Men Kommissionen er altså startet med disse rettigheder, og selvom indsatsen er relativt begrænset – Grønbogen er på blot 55 A4 sider – lykkes det faktisk at stille nogle relevante spørgsmål og give nogle brugbare forslag til forbedringer på området. Grønbogen kan i øvrigt hentes ned fra Nettet på www.europa.eu.int/prelex (”simple.søgning” på KOM(2003)75).

Det fremgår indledningsvis, at grønningen er et led i en større høringsproces med henblik på i medlemslandene at fastlægge minimumsstandarder for retssikkerheden for personer, som er mistænkt, tiltalt, retsforfulgt eller dømt for strafretlige overtrædelser. Det er ikke blot noble hensyn til menneskerettighederne, som gør, at Kommissionen beskæftiger sig med dette emne. Det er i mindst lige så høj grad af hensyn til en af EU’s andre hovedmålsætninger, nemlig kriminalitetsbekæmpelse. Hvordan kan det nu hænge sammen? Jo, EU har de seneste år gjort en hel del for at øge den gensidige anerkendelse af afgørelser mellem EU-landene, bl.a. afgørelser om udlevering af borgere til retsforfølgning (”arrestordre”). Regler om gensidig anerkendelse svækkes og fungerer mindre effektivt, hvis landene har mistillid til hinandens retssystemer og til retssikkerheden. Dette fremgår indledningsvis af grønningen, og i øvrigt også af mange andre EU-dokumenter i disse år. Ved at styrke retssikkerheden og skabe et ensartet niveau i landene, håber Kommissionen at skabe den tillid mellem landene, som skal lette gensidig anerkendelse af afgørelser og dermed effektivisere kriminalitetsbekæmpelsen.

Grønbogen er resultatet af en længere høringsprocedure. I 2002 lagde Kommissionen et høringsoplæg på adskillige sprog ud på netstedet for Generaldirektoratet for Retlige og Indre Anliggender. Der kom mange svar fra studerende, fagfolk, advokatsamfundet, ministerier, NGO’er og universitetsfolk. Endvidere sendte Kommissionen et spørgeskema til medlemslandenes justitsministerier. Det drejede sig om spørgsmål vedrørende de emner, som grønningen behandler. Endelig afholdt Kommissionen på baggrund af høringerne et ekspertmøde med over 50 eksperter fra forskellige brancher og lande. Det er prisværdigt og interessant, at Kommissionen har grebet opgaven an på denne måde, og den må have fået et vigtigt indblik i, hvor der i praksis opstår problemer, hvilke der er væsentlige, og hvordan disse kan afhjælpes. Det fremgår dog ikke nøjagtigt af grønningen, hvilke

svar Kommissionen har fået, og hvordan den har brugt disse. Desværre risikerer initiativer som dette ofte at drukne i den politiske dagsorden, som ligger til grund for initiativet.

Grønbogen behandler fem emner vedrørende retten til en retfærdig rettergang:

- mulighed for repræsentation ved en retlig sagkyndig både før og under retssagen,
- mulighed for tolke- og oversættelsesbistand,
- informering af mistænkte og tiltalte om deres rettigheder,
- sikring af, at navnlig mistænkte og tiltalte, der er udsatte, får en ordentlig behandling,
- konsulær bistand til udlændinge i fængsel.

For hvert af disse emner opregner Kommissionen de internationale retsakter, der stiller krav til retssikkerheden på området. Det drejer sig navnlig om Den Europæiske Menneskerettighedskonvention, men også FNs konvention om borgerlige og politiske rettigheder, EU-Chartret og flere andre internationale instrumenter. Grønbogen gennemgår, hvilke krav der kan udledes af disse retsakter. Analysen er bestemt ikke dybtgående, men flere af kravene er jo også almindeligt anerkendte, og dybtgående, udtømmende analyser er vel ikke formålet med en grøn bog. Hvert emne afsluttes med at opstille en række spørgsmål, som med fordel kunne undersøges nærmere og tages stilling til på politisk plan. Det er generelt nyttigt at opstille sådanne spørgsmål, og det er i flere tilfælde væsentlige spørgsmål.

Jeg fandt det interessant, at der på en række områder er ganske store forskelle mellem medlemslandene. Det gælder f.eks. i spørgsmålet om, i hvilke tilfælde repræsentation ved en advokat skal være gratis for tiltalte/mistænkte. Jeg fandt det også interessant at læse afsnittet om beskyttelse af særligt udsatte grupper, dvs. tiltalte/mistænkte, der er udenlandske statsborgere, børn, mentalt/psykisk handicappede og folk, som ikke kan læse og skrive. Kommissionen foreslår, at der indføres en pligt for medlemslandene til at sørge for, at deres retssystem anerkender alle disse gruppers behov for en højere grad af beskyttelse end normalt. Endelig fandt jeg ideen om en standardiseret "folder" eller meddelelse til mistænkte/tiltalte om deres rettigheder interessant. Ideen er at sammensætte meddelelsen af en EU-del, som er identisk for alle landene, og en national del udarbejdet i overensstemmelse med hvert lands nationale lovgivning. Ideen møder dog også modstand; for det første kan menneskerettighedskonventionen måske siges allerede at udgøre en sådan meddelelse, for det andet finder nogle lande deres lovgivning for kompliceret til en kort version af rettighederne, og for det tredje udvikler tiltaltes rettigheder sig i løbet af en sag.

Afslutningsvis nogle kritiske kommentarer til enkelte punkter i grønbogen. Det hedder bl.a.: ”Formålet med denne grønbog er også at sikre, at rettighederne ikke er ”teoretiske eller illusoriske” i EU, men snarere ”konkrete og effektive””. Det kan en rapport ikke sikre! Den kan højst identificere nogle problemer og komme med løsningsforslag. Det mener jeg til gengæld, at den gør. Senere hedder det i grønbogen om formålet med denne: ”Sigtet med denne grønbog er ikke at skabe nye rettigheder eller at holde øje med, at de rettigheder, der allerede eksisterer i medfør af menneskerettighedskonventionen eller andre instrumenter, respekteres, men snarere at indkredse de eksisterende rettigheder, Kommissionen anser for at være grundlæggende, og gøre dem mere synlige”. Det hedder et andet sted: ”Grønbogen sigter imidlertid ikke mod at sikre, at medlemsstaterne overholder menneskerettighedskonventionen, men snarere at sikre, at de rettigheder, der er indeholdt heri, anvendes på en mere ensartet måde i EU”. Der synes at være en vis uoverensstemmelse mellem disse to sidstnævnte formål og det førstnævnte. Nuvel, EU’s indsats på området er under opbygning, og hvis der hersker en vis usikkerhed om formålet, herunder med denne grønbog, er det vel forståeligt og acceptabelt.

Grønbogen indeholder som nævnt absolut ingen grundig, dybtgående analyse af retsgarantierne og forskellene mellem medlemslandene, men den identificerer nogle områder, hvor forbedring af retssikkerheden formentlig er mulig og ønskelig. Desuden rejser den nogle spørgsmål, som med fordel kan overvejes i fremtiden for at forbedre retsgarantierne med henblik på en retfærdig rettergang.

Thomas Elholm

Syddansk Universitet

Peter Garde, Mogens Koktvedgaard & Oluf Engell (red.): ”Mindeværdige retssager”, København 2002.

Ideen bak den svenske samlingen av klassiske rettssaker, ”Rättsfall att minnas” skrevet til Jan Hellners 80-årsdag i 1997, var god, så god at Danmark har fulgt opp med samlingen ”Mindeværdige retssager”, en domssamling som absolutt er lesverdig, også utenfor Danmarks grenser.

Rettsavgjørelser utgjør et unikt kildemateriale, ikke bare i rettslig forstand som argumentkilde for jurister, men også i menneskelig forstand: Her berettes historier om levet liv som ofte langt overgår plot i godt konstruerte romaner. De tusenvis av dommer som er gjengitt i Ugeskrift for Retsvæsen, og før det i de Ørstedske tidsskrifter, fungerer i så måte som historiske stillbilder av menneskeskjebner. Mange av bidragene i samlingen ”Mindeværdige retssager” har sin styrke nettopp ved at de formidler kuriøse skjebner og menneskelige reaksjoner.

Dette gjelder for eksempel Mogens Koktvedgaards "Havguden Ægirs kvindagtiggørelse" (UfR 1932, 702 H) som omhandler maleren Harald Slott-Møllers vrede etter at hans bilde av havguden "Ægir og hans døtre" var blitt overmalt slik at det fremstilte "Venus fødsel" mens malerens opprinnelige signatur var beholdt. Så vred ble maleren, at han tok en kniv og sønderrev det forvanskede maleriet. Bildets eier, som vel neppe kunne lastes i denne sammenheng, gikk til sak for å få erstattet sitt tap. Høyesterett frifant maleren, i det retten på et nokså frirettslig grunnlag, fant at en maler i et slikt tilfelle må ha krav på å tilintetgjøre eget kunstverk. Det opphavsrettslige spørsmål i denne saken er interessant, og ble kort tid etter fulgt opp med lovhjemlet beskyttelse for personlige kunstneriske interesser. Det som gjør mest inntrykk er likevel den menneskelige reaksjonen – malerens vrede. Som bidragsyteren så treffende uttrykker det "bør man så vel i kunst- og retshistorien bevare mindet om denne retssag, hvor en mand er en mand, en havgud ingen kvinne og Højesteret rettens gode vogter."

Kuriøs er også Mads Bryde Andersens "Da kuglepennen kom til Højesteret" (UfR 1959, 40 HK) som omtaler det prejudikat der kulepennen ble anerkjent av tinglysningsvesenet. Også her lar retten den sunne fornuft slå igjennom. Høyesterett hopper bukk over tekniske spørsmål som kulepennens lysekthet til forskjell fra fyllepennens, og anerkjenner ganske enkelt kulepennen fordi den "i betydeligt omfang anvendes til skriftlige udfærdigelser, hvortil der tidligere benyttedes pen og blæk".

Sterkere på det menneskelige plan er Otto Bisgaards "Hun tippede en tolv" (UfR 1964, 803 H) om kvinnen som, ja selvsagt, tippet en tolv, men ikke fikk gevinst fordi tippetjenesten ikke hadde mottatt kupongen fra kjøpmannen. Her hjalp verken alminnelige kontraktsrettslige prinsipper om at debitor må godtgjøre at unnlåtelsen av ikke å oppfylle avtalen ikke kunne tilregnes ham, eller en norsk tippedom som påla kommisjonæren erstatningsansvar. Gevinsten på Dkr 5.912,95 var ugjenkallelig tapt. Dommen har en berettiget plass i en samling over minneverdige rettssaker nettopp fordi den anskueliggjør en alminnelig kvinnes møte med rettssystemet – og fordi tapet kunne rammet oss alle.

Som i kulepenn-saken er formaliaspørsmål det sentrale i Svend Danielsens "Det maskinskrevne nødtestamente" (UfR 1982, 313 H), en rettsavgjørelse som må regnes for en klassiker i nordisk arverettslitteratur. Det maskinskrevne nødtestamentet ble i denne saken anerkjent selv om det var vanskelig å se at ordlydskravet om å være "egenhendig skrevet" var oppfylt. I motsetning til kulepenn-avgjørelsen, ble rettstilstanden på ingen måte avklart eller utdebattert av den grunn. Det er ingen tvil om at rettsavgjørelsen er minneverdig både i den forstand at juridiske lærde fortsatt strides om rekkevidden av prejudikatet, og i den forstand at juridiske studenter i Norden stadig påminnes om saken i sine arverettslige studier.

Rettsavgjørelser har ofte et politisk tilsnitt enten ved å foranledige eller være foranlediget av politisk debatt. Mange av de avgjørelsene som løftes frem i "Mindeværdige retssager" er viktige å minnes, nettopp fordi de på ulike måter inngår i Danmarks politiske historie.

Straffesaken mot sogneprest Ifversen som omtales i Peter Gardes "Stejle viljer – sognepresten og den giftelystne murersvend" (UfR 1903B, 302 H) har så vel kirkepolitiske som arbeiderpolitiske undertoner. Det rettslige spørsmål var om sogneprest Ifversen kunne straffes for brudd på lydighetsplikt ved å nekte å vie murersvend Jensen og hans forlovede fordi de hadde hatt samliv før ekteskapet. Sognepresten ble frifunnet, murersvenden meldte seg på sin side ut av statskirken. Saken illustrerer motsetningen mellom den formelle loven og det praktiske kirkelige liv, en motsetning som ikke nødvendigvis blir borte av at man endrer loven, men tvert om opptrer i atter nye former.

Det innfløkte samspillet mellom politisk makt og rett illustreres også i Jens Peter Christensens "Magtens fristelser" som henter frem Danmarks fjerde riksrettssak, saken mot konseilsresident I.C. Christensen og innenriksminister Sigurd Berg (UfR 1910, 948 R). Saken var utløst av en av Danmarks største politiske skandaler - justisminister Albertis bedrageri av den tids astronomiske 15 millioner Dkr. Alberti fikk åtte år i tukthus. Riksrettssaken tjente som nødvendig politisk renovasjon i kjølvannet av straffesaken, og demonstrerer hvordan en flertallsregjering kan frarøve et land muligheten til parlamentarisk kontroll. Selv om riksrettsaker kanskje har gått av moten, er spørsmålet om politikeres etterlevelse av sine embetsplikter et fenomen som synes evig aktuelt.

Et interessant stykke politisk historie belyses også av Henrik Nebelong i "Håndskriftssagerne" i bagklogskabens lys" (UfR 1967, 22 H og UfR 1971, 299 H) om rettsavgjørelsene som besluttet at de islandske håndskrifter vederlagsfritt skulle tilbakeføres til Island. Beretningen gir et fornøydlig bilde av politisk og - ikke minst - juridisk maskespill. Den "ross'ske videnskabelighed" trekkes i tvil, og det konkluderes med at "Håndskriftsagen er et skoleeksempel på, hvor relativ "sandheden" og også den juridiske sandhed "faktum" er. Det, der for 30-40 år siden tog sig ud som sikre stærke grunde, har i vidt omfang vist sig at være illusion." Det gjelder nok for argumentasjonen i atskillig flere rettssaker enn håndskriftssakene.

I håndskriftssakene fulgte Høyesterett lovgivers vilje. Spørsmålet om domstolssensur av lovgivingsmakten kom dermed ikke på spissen. I et naboland som har praktisert domstolenes prøvelsesrett i et helt århundre, stusses det nok noe over at ingen av bidragsyterne har funnet det verdt å minnes Tvind-saken. Er kan hende Danmarks anerkjennelse av domstolene som statsmakt lite minneverdig, nettopp fordi det skjedde nylig?

Fornøylelig lesning er også Karen Dyekjær-Hansens "Da Berigelsesgrundsætningen blev vendt på hovedet" om den såkalte hveteavgiftsdommen (UfR 1952, 974 H). Blant de mange krumspring og kunststykker den danske Høyesterett har vært i stand til å utføre, er dette utvilsomt et av de minneverdige. Hvorvidt hveteavgiftsdommen rent prinsipielt innførte en omvendt berikelsesgrunnsetning ved at en ulovlig innkrevet avgift ikke kan kreves tilbakebetalt dersom avgiftsbetaler ikke har lidt noe påviselig tap, er vel i beste fall uklart. Tankegangen synes imidlertid å bli importert videre til det europeiske fellesskap gjennom Hans Just-sakens henvisning nettopp til hveteavgiftsdommen. De vidtrekkende konsekvenser av dommen, kan synes urimelige, men demonstrerer godt hvordan rettslige nyanser fort går tapt i bestrebelsen på europeisk rettsfellesskap. Høyesterettsdommerne i hveteavgiftssaken kunne neppe forutse hvilke europeiske konsekvenser dommen skulle få; Som bidragsyteren fastholder "sikkert er, at hveteavgiftsdommen er en formidabel dom".

Et høydepunkt er også Erik Werlauffs beretning om "Da Danmark mistede sin menneskeretlige uskyld" (UfR 1984, 668 Ø). Menneskerettighetsdomstolens domfellelse av Danmark i Mogens Hauschildt-saken er velkjent. Beretningen om hvordan det opplevdes å skulle prosedere en tilsvarende sak umiddelbart etter denne domfellelsen, er i dag lettere å overse og vel verdt å dvele ved: "Det var en fantastisk opplevelse at stå med advokatkapen på i Højesteret og procedere på et "fremmed" retssystem, EMK, og på praksis herom fra en "fremmed" domstol, Menneskerettighetsdomstolen". I dag prosederer en hvilken som helst advokat på EMK og EMD-avgjørelser med den største selvfølgelighet. Det er altså mindre enn femten år siden situasjonen var helt annerledes. Det er vel verdt å minnes.

I alt omtales 33 minneverdige rettsaker. Mer enn en fjerdedel av disse sakene er avsagt på 1990-tallet. Det spørres hvor mange av 90-talls-avgjørelsene som fremtrer som minneverdige om noen tiår. Alt i alt fremstår likevel verket som et godt hjelpemiddel til å ivareta den kollektive hukommelse både i rettslig, politisk og menneskelig henseende. Verdien av samlingen er nok størst for Danmarks interne rettspleie. Rettstilstanden i de skandinaviske land er imidlertid så tett sammenvevd at boken er vel verdt å lese for en hvilken som helst rettslig interessert skandinav, om enn kanskje noe mer selektivt enn den danske leser ville gjort. Ideen bak prosjektet er svært god, så god at det er på tide noen også gir minneverdige rettsaker i Norge i en bok. Tendensen til kollektivt hukommelsestap kan knapt undervurderes i informasjonssamfunnet. "Mindeværdige rettsaker" motvirker et slikt hukommelsestap – den gir rettskildeinnsikt, og er dertil underholdende lesning.

Ragna Aarli

Universitetet i Bergen